

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบัน การศึกษาไทย ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาแนวก้าวหน้าหรือการศึกษาแผนใหม่ คือปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)* ของนักปรัชญาการศึกษาคนสำคัญชาวอเมริกัน คือจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งมีพื้นฐานปรัชญามาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) อันเป็นแนวคิดทางการศึกษาที่ส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนโดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นกิจกรรม การมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา โดยยึดถือวิธีการทางวิทยาศาสตร์และวิถีทางแห่งประชาธิปไตยเป็นหลักสำคัญ

นับตั้งแต่ สังคมไทยได้เริ่มมีการจัดระบบการศึกษาที่เป็นรูปแบบในอดีตเรื่อยมา ก็ได้ยึดถือหลักปรัชญาหรือหลักในการจัดการศึกษาตามแบบตะวันตกเข้ามาใช้ ซึ่งก็มีรูปแบบการศึกษา ทั้งของยุโรปและอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันนี้ การศึกษาของไทยได้ดำเนินตามรูปแบบการจัดการศึกษาของอเมริกา คือการศึกษาของไทยได้รับอิทธิพลหรือได้รับเอาปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) ซึ่งมีแนวคิดรากฐานทางปรัชญามาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) หรือปรัชญาประสบการณ์นิยม (Experimentalism) ของอเมริกา มาเป็นแม่แบบในการจัดการศึกษาในสังคมไทย ดังที่นักการศึกษาไทยหลายท่าน ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

นับตั้งแต่ ปีพุทธศักราช 2494 เมื่อแนวความคิดเรื่องการศึกษาแผนใหม่เริ่มแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทย ซึ่งก่อนหน้านั้น เมืองไทยได้จัดการศึกษาตามแบบอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ โดยได้ยึดถือแนวทางในการจัดการศึกษาตามแบบปรัชญาสาขาอุดมคตินิยม (Idealism) หรือที่มักจะเรียกกันว่า เป็นอิตตาธิปไตย (Authoritarianism) ในตอนนี้เป็นปรัชญาการศึกษาตามแนวการศึกษาแผนใหม่ของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งกล่าวได้ว่า ปฏิบัตินิยมหรือประสบการณ์นิยมเริ่มเข้ามา มีบทบาทมากขึ้น¹ และเมื่อเริ่มให้มีการก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้น เมื่อปีพุทธศักราช 2497 ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้นำหลักการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) ซึ่ง

* ความหมายที่นำมาใช้ในภาษาไทย มีหลายชื่อด้วยกัน เช่น พัฒนานิยม, พัฒนาการนิยม, พัฒนานิยม, พิพัฒนานิยม, พิพัฒนาการนิยม, การศึกษาแนวก้าวหน้า และการศึกษาแผนใหม่ เป็นต้น โดยทั้งหมดมีความหมายเป็นนัยเดียวกัน คือหมายถึงปรัชญาหรือทฤษฎีการศึกษา Progressivism ซึ่งเป็นทฤษฎีการศึกษาที่มาจากแนวคิดและได้รับการพัฒนาโดย จอห์น ดิวอี้ นักปรัชญาและนักการศึกษาคนสำคัญชาวอเมริกัน.

¹ วรวิทย์ วสันตสารกร, การศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร:พัฒนาคุณภาพวิชาการ (วพ), 2546), หน้า 89.

ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ได้นำหลักการศึกษแบบพัฒนาการ (Progressive Education) ซึ่งเป็นหลักปรัชญาการศึกษาที่เรียกกันว่า การศึกษาแผนใหม่ และมีปรัชญาปฏิบัตินิยมเป็นรากฐานหรือเป็นแม่บท เข้ามาใช้เป็นหลักในการเรียนการสอน โดยเน้นให้นักศึกษาได้ใช้วิธีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง และเน้นความสำคัญต่อปัจจัยแวดล้อมทางการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติทดลอง โดยการนำเอาห้องสมุดเข้ามาเป็นหัวใจของการศึกษา เป็นการเรียนรู้แบบการเรียนรู้ด้วยการกระทำ (Learning by Doing) ตามหลักของจอห์น ดิวอี้ ซึ่งทั้งหมดนั้น ล้วนแต่เป็นหลักการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญที่สุดทั้งสิ้น แต่การเรียนการสอนตามแนวทางดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเลยในวงการศึกษาของไทย ซึ่งสาเหตุที่สำคัญหลัก ๆ น่าจะเป็นเพราะครูผู้ปฏิบัติการสอนทั้งหลาย ไม่ได้ทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีสอนให้ เป็นไปตามแนวทางหรือหลักการดังกล่าวมานั้นเลยแม้แต่น้อย²

จากเหตุการณ์ดังที่กล่าวมานั้น แสดงให้เห็นได้ว่า การจัดการศึกษาของไทยที่ไปนำเอาปรัชญาหรือทฤษฎีการศึกษาแนวก้าวหน้าหรือการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งเป็นหลักการศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อจัดระบบการศึกษาระบบพื้นฐานของสังคมอเมริกาโดยเฉพาะ มาใช้เป็นหลักการหรือแนวทางเพื่อจัดการศึกษาของสังคมไทยนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งอุปสรรคปัญหาดังกล่าวเหล่านั้น บรรดานักวิชาการและนักการศึกษาของไทยหลายท่าน ก็ได้ให้ความเห็นที่หลากหลายกันออกไป ซึ่งพอจะสรุปได้เป็น 2 สาเหตุหลักใหญ่ ๆ คือ (1) สาเหตุหรือปัจจัยที่เกิดจากความไม่รู้และไม่เข้าใจที่ชัดเจน เกี่ยวกับทฤษฎีการศึกษาที่นำมาใช้นั้นอย่างถ่องแท้ ซึ่งก่อให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควรในเวลานำมาปฏิบัติจริง (2) สาเหตุจากการไม่ได้พิจารณาให้ถี่ถ้วนรอบคอบถึงความถูกต้องเหมาะสม เกี่ยวกับปัจจัยแวดล้อมในด้านธรรมชาติพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิต ทัศนคติ ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นรากฐานของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โลกทัศน์และวิถีชีวิตตามครรลองแห่งพุทธศาสนา ซึ่งเน้นความสำคัญต่อแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดำรง ด้วยสำนึกที่หนักแน่นต่อศีลธรรมจรรยาหรือหลักคุณค่าที่ตายตัว

สาเหตุจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในหลักการที่ชัดเจน และการขาดพิจารณาที่รอบคอบได้ส่งผลเสียให้เกิดขึ้น ทั้งในด้านเกิดการบั่นทอนความเชื่อมั่นต่อแนวทางการปฏิบัติเดิมให้เกิดการสั่นคลอน และเกิดความลังเลสับสนต่อทิศทางหรือนโยบายทางการศึกษาที่ควรจะดำเนิน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดที่ควรจะเป็น ซึ่งในประเด็นนี้ ศ. ศิวรักษ์ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “ข้อบกพร่องที่เกิดจากการจัดการศึกษาในสังคมไทยในปัจจุบันคือ ทำให้คนหันมานิยมวัตถุแทนคุณธรรมมากขึ้น ทำให้คนพยายามดักดวงผลประโยชน์ใส่ตน โดยไม่คิดถึงผู้อื่นไม่คิดถึงวิธีการที่ได้มาซึ่งทรัพย์สิน อันเป็นเหตุให้ขาดความซื่อสัตย์ ขาดการเชื่อฟังปฏิบัติตามกฎหมาย คนสนใจแต่ปัญหาของตนเอง ไม่มี

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

ความรู้สึกว่าตนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ไม่ตระหนักและไม่ช่วยกันแก้ปัญหาสังคม³ นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ยังให้ความเห็นในทำนองเดียวกันอีกว่า “การศึกษาแผนปัจจุบันของโลก เป็นเรื่องของวัตถุไปจนหมด และก็เป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการเป็นอยู่ ของคนที่อยากจะอยู่ดีกินดี หรือว่า วัตถุที่จะเป็นปัจจัยของสงคราม เป็นเรื่องการเมือง การเศรษฐกิจ อะไรก็หมุนไปในเรื่องทางวัตถุ ให้ได้มาซึ่งวัตถุ เพื่อเป็นปัจจัยของสงคราม เพื่อจะแย่งชิงวัตถุของกันและกัน ก็เลยเป็นแต่เรื่องของวัตถุทั้งสิ้น การศึกษา ถูกทำให้เป็นไปเพื่อเป็นทาสของวัตถุในลักษณะอย่างนี้ นี่คือการศึกษายุคใหม่ มีความมุ่งหมายอย่างนี้ มีรากฐานที่มีการกระทำอยู่อย่างนี้”⁴

เนื่องจากสังคมไทย มีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรม ที่แน่นแฟ้นมาเป็นระยะเวลายาวนานแต่โบราณกาล จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ พุทธศาสนาอันเป็นฐานความคิดหลักของสังคมไทยนั้น มีโลกทัศน์ที่เน้นไปในแนวนุรักษ์นิยม มีวิถีชีวิตและจริยธรรมที่เป็นแบบแผนตายตัว มีอุดมคติชีวิตในโลกหน้า และอุดมคติอันสูงสุดของชีวิตในทางศาสนา คือความหลุดพ้นเป็นเป้าหมายสูงสุด เพราะฉะนั้น การจัดการศึกษาของไทย ที่ยึดถือตามแนวปรัชญาซึ่งมีรากฐานและแม่บทมาจากแนวคิดของตะวันตก จึงส่งผลก่อให้เกิดความแตกต่างด้านปัจจัยพื้นฐานของสังคมไทย ซึ่งเคยอาศัยหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นแม่แบบที่สำคัญในการจัดการศึกษา และได้ส่งผลต่อการศึกษากับชีวิตและสังคมแบบเดิมนั้น เริ่มมีการแตกแยกและไม่สัมพันธ์สอดคล้องกัน ศีลธรรมจรรยาที่เคยได้รับการเน้นความสำคัญก็ถูกละเลยไป ในเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิตเวทย์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “เราเห็นมาแล้วว่าการศึกษาในสมัยนี้ เป็นแม่แบบเดียวกันทั้งประเทศ อันที่จริงในสังคมไทยโบราณ ระบบการศึกษาก็เป็นแม่แบบเดียวเหมือนกัน ต่างกันตรงที่ว่า การศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งจัดขึ้นที่วัดนั้น มีแม่แบบซึ่งมาจากหลักคำสอนของศาสนาพุทธ การศึกษาคือการปั้นคนทุกคนให้เป็นไปตามแม่แบบจากพุทธธรรม”⁵

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า การนำเอาแนวทางหรือหลักปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ซึ่งเรียกกันว่าการศึกษาแผนใหม่ หรือการศึกษาแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มาใช้ปฏิบัติในสังคมไทยนั้น เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันในด้านหลักการหรือแนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งสำคัญจึงต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสียให้รอบด้าน ก่อนที่จะนำเอาหลักการใดมา

³ ส. ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา ศาสตร์และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2545), หน้า 110-111.

⁴ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, 2526), หน้า 44 - 45.

⁵ วิทย์ วิตเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 174 - 175.

ปฏิบัติใช้ เพราะถ้าไม่เข้าใจในหลักการเหล่านั้นอย่างดีพอแล้ว ก็อาจจะส่งผลให้เกิดความผิดพลาดเสียหายมากกว่าที่จะเป็นผลดีก็ได้ เช่นเดียวกับนักการศึกษาบางท่านที่เสนอความเห็นไว้ว่า

“ในความเป็นจริง ที่เรารับหลักการศึกษแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมาใช้ในสังคมไทยนั้น การศึกษาแบบนี้ ตั้งอยู่บนฐานทฤษฎีพัฒนาการนิยม ซึ่งมีปรัชญาปฏิบัตินิยมและธรรมชาตินิยมเป็นแม่บท ดังนั้น จึงเป็นการรับแนวคิดแนวปฏิบัติที่ขัดแย้งอย่างสำคัญกับพุทธปรัชญา อันเป็นเสาหลักทางความคิดของสังคมไทยมาใช้ โดยหลักเหตุผลแล้วน่าจะก่อให้เกิดการสั่นคลอนสังคมไทยถึงฐานรากหากเราไม่ระมัดระวังแยกแยะหลักการเหล่านั้น ว่าควรรับหรือไม่ควรรับอะไรมาประยุกต์”⁶

ด้วยสาเหตุมาจากปัจจัยหลายอย่างดังที่กล่าวมานั้น เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันได้ว่า แนวความคิดของพุทธศาสนา ก่อนข้างจะขัดแย้งกับแนวความคิดของปฏิบัตินิยม ซึ่งได้ส่งผลให้ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาซึ่งจัดตามแนวทางแห่งความเชื่อในหลักสังขธรรม มีแนวทางที่แตกต่างกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมของจอห์น ดิวอี้ ซึ่งมีรากฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม ในประเด็นสำคัญหลัก ๆ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก็ยังมีนักการศึกษาบางท่านที่มีความเห็นว่าปรัชญาการศึกษาทั้ง 2 แนวนั้น สอดคล้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักการศึกษาคนสำคัญของไทย คือ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ซึ่งท่านมองว่า พื้นฐานทางแนวคิดหรือปรัชญาของทั้งสองแนวมีความคล้ายคลึงและสอดคล้องตรงกันหลายประการ โดยท่านได้เขียนสรุปไว้ในหนังสือของท่านเรื่อง *ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย*⁷ ซึ่งแปลมาจากต้นฉบับเดิมที่เป็นภาคภาษาอังกฤษคือ *“A Philosophy of Democracy for Thailand, The Confluence of Buddhism and Democracy”* ในตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาผลรวมของห้วงคัมภีระประกอบ หรือ “จันท์ห้า” ในทางพุทธปรัชญา กับ “ความเจริญงอกงาม” ในปรัชญาปฏิบัตินิยม ก่อนข้างมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ธรรมชาติหรือความหมายของการศึกษาในปรัชญาการศึกษาทั้งสองนั้นก่อนข้างเหมือนกัน”

จากทฤษฎีและคำกล่าวอ้างเบื้องต้นนั้น เมื่อได้พิจารณาเทียบเคียงกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ จึงเห็นว่า เป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง จากอีกหลาย ๆ ประเด็น ที่ควรจะทำการศึกษาวิจัยให้เข้าถึงเนื้อหา และรายละเอียดในข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

⁶ อัครพงษ์ สัจจวาที, *ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง* (กรุงเทพมหานคร: ข้าวฟ่าง, 2546), หน้า 139-140.

⁷ สาโรช บัวศรี, *ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย*, แปลโดย สุนทร โคตรบรรเทา (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2544), หน้า 105.

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวความคิดพื้นฐาน และปรัชญาการศึกษาของจอห์น ดิวอี้ และ พระพุทธศาสนาเถรวาท

1.2.2 เพื่อพิสูจน์ว่า ความเห็นของนักการศึกษาที่ว่าปรัชญาการศึกษาของจอห์น ดิวอี้ กับ พระพุทธศาสนาสอดคล้องกัน ไม่น่าจะเป็นความจริง

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ จำกัดขอบข่ายอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และแนวคิดทาง ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม หรือการศึกษาแนวก้าวหน้าของจอห์น ดิวอี้ เท่านั้น โดยได้คัดเลือก เอกเอกสารซึ่งเป็นหลักฐานหลักทางพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสาร ตำราที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารงานเขียนหลักและเอกสารงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของจอห์น ดิวอี้ และในส่วนที่เป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ และวิพากษ์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในด้านปรัชญาและในด้านการศึกษา และ อภิปรายสรุปผล

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1.4.1 ได้ทราบแนวความคิดพื้นฐาน และแนวคิดทางการศึกษาของจอห์น ดิวอี้ และ พระพุทธศาสนาเถรวาท

1.4.2 ได้ทราบถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาของพระพุทธศาสนาเถรวาท ต่อแนวคิดและ การจัดการศึกษาของจอห์น ดิวอี้

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) โดยมี วิธีดำเนินการคือ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารหลักชั้นต้น ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสาร ชั้นรอง ซึ่งประกอบด้วย หนังสือ เอกสารงานเขียนและงานวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการจะ ศึกษา ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของจอห์น ดิวอี้ และส่วนที่เป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีขั้นตอนคือ วิเคราะห์ วิจัยเปรียบเทียบ และอภิปรายสรุปผล